

Pressens præsidenter – fra Satan til Messias

Historie og journalistik som et mulighedsfelt

AF DORTE ANDERSEN OG HANNE JØRNRUP

Journalistikken og historiefaget er i egen selvforståelse discipliner, der beskriver verden, som den er. Journalister rapporterer fra nutiden, mens historikere fortæller os, hvordan fortiden var. Artiklen sætter spørgsmålstegn ved denne arbejdsdeling, idet begge fag går hinanden i bedene og langt ud over den blotte afrapportering fra verden. Trods forestillingen om et neutralt udgangspunkt har begge fag til tider overordentlig stor indflydelse på såvel samtidens som fremtidens politik. Artiklen diskuterer problemer, som denne selvopfattelse afstedkommer, gennem pressens billeder af tre præsidenter – Hussein, Milosevic og Obama. Formålet er, at åbne muligheden for kritisk refleksion i historieskrivning med en ny og bedre kobling af journalistikken og historiefaget.

Journalistikken skal – hævdes det – være først med det sidste, have fingeren på nyhedspulsen og give os løbende opdateringer på døgnets væsentligste nyheder. I denne nyhedspraksis med blikket fokuseret på det aktuelle gør journalistikken dog i udbredt grad brug af historiske referencer, som det aktuelle bliver forbundet med.

Det er forståelsen af historie og den måde historie bliver brugt i mediernes fortællinger om samfundets gang og udvikling, som er emnet for denne artikel. Journalistikken er en central praksis i dette spørgsmål, og nyhedsmedier er i det hele taget en vigtig

medspiller i spørgsmålet om, hvilke fortællinger om fortid og nutid, der anses for naturlige og sande.

I denne artikel vil vi gennem tre signifikante eksempler på medieret historieskrivning skitsere og diskutere hvilken rolle, historieskrivning spiller i medierne og omvendt. Eksemplerne hævdes ikke at være repræsentative for journalistikkens brug af historie generelt, men er udvalgt til at illustrere centrale problemstillinger omkring historie og journalistik.

De første to eksempler vi inddrager, behandler journalistikkens historiefortælling om henholdsvis Præsident Barack Obama og Præsident Saddam Hussein. Begge eksempler er karakteriseret ved et markant fravær af eksperter såvel som andre kilder til de historiske referencer. Derimod trækkes der på gentagelser af velkendte historiske forløb og begivenheder, ligesom der henvises til et velkendt galleri af elite-personer, steder og institutioner. Eksemplerne bygger på analyser af danske avisers beskrivelser af henholdsvis Barack Obama i forbindelse med dennes indsættelse som præsident og Saddam Hussein i perioden op til Irak-krigens udbrud.

Det sidste eksempel vi inddrager, er dæmoniseringen af den serbiske statsleder Slobodan Milosevic i vestlige medier. Billedet af Milosevic som skurk og krigsforbryder, blev konstrueret i relation til et spørgsmål om skyld, der var med til at forenkle historiske begivenheders kompleksitet. I modsætning til de to første eksempler, er vore kilder her også den omfattende historieforskning, der er blevet bedrevet i netop denne kontekst.

At fortælle historie

Vort teoretiske udgangspunkt er konstruktivistisk, idet vi ser den sociale orden inklusive dens historiefortællinger, som konstrueret. Nærværende kritik af journalistikkens historiefortællinger tager således sit udgangspunkt et andet sted end journalistikken traditionelt gør det, nemlig i den af Nietzsche inspirerede historieforståelse, hvor historiefortællinger er et centralt virkemiddel i konstruktionerne af den sociale orden (jf. Foucault 1983, 1997, 2003; Butler, 1990). For som Nietzsche gjorde os opmærksom på allerede i 1800-tallet, findes der ingen sand historie, idet

al historieskrivning er født af nutidige spørgsmål og politiske problemstillinger. Historiens nytte – set fra magtens optik – måles i dens evne til at legitimere nutidige politiske handlinger (Nietzsche 1996). Vore moderne samfund og den måde vi handler på, anskues her som produkter af fortællinger, vi er stand til at genkende fra tidligere, og genkendelsen hviler i eksisterende magtrelationer (jf. Foucault 1983, 1997, 2003; Butler, 1990). Det betyder ikke, at samfundet og historie er produkter af falsk bevidsthed; de er reelle sprogligt formidlede størrelser, som altid-allerede er en del af den samfundsorden, vi lever i og det, vi gør.

Konsekvensen af dette udgangspunkt er, at der ikke findes en neutral position, vi kan formidle historie fra. Vore fortællinger er placeret i allerede eksisterende historiske kontekster, der er essentielle ingredienser i ideologisk og politisk praksis, af samfundsmæssige institutioner, og af diskurser om rigtigt og forkert og godt og ondt, der allerede er vedtaget. Idet historieskrivning således medvirker i de praksis, der vedligeholder, cementerer og destruerer sociale institutioner og magtforhold, mener vi, at det er væsentligt at reflektere kritisk over, hvilke konstruktioner man som forsker og journalist medvirker til.

Historieforskning og journalistik lider dog begge under objektivitetsbegreber, der ikke umiddelbart rummer mulighed for denne form for kritisk selvrefleksion. Historieforskningen er på sin side traditionelt optaget af at afdække historiske begivenheder i overensstemmelse med en hermeneutisk fortolkningstradition, hvis hensigt det er, at beskrive historien, som den var, eller som Leopold von Ranke udtrykte det, „*Wie es eigentlich gewesen ist*“ (Ranke in Stern 1973, 57). Forudsætningen for denne historietolkning er kildekritikken, dvs. en detaljeret, tæt og indlevet beskrivelse af historiske begivenheder, der bygger på kilder fra samtiden. Desto tættere på, desto bedre kilder og desto mere detaljeret, desto tættere er beskrivelsen på sandheden.

Nyhedsjournalistikken er, ligesom historieforskningen, uløseligt knyttet til et langt fra uproblematisk forhold til objektivitetsbegrebet og forestillingen om, at journalistikken fra et upartisk ståsted bringer nyt om verdens gang. I følge Wien (2005) skyldes lighederne de to fag imellem netop, at journalistikken til dels har lånt sin objektivitetsforståelse fra historiefaget og kildekri-

tikken. Som Gaye Tuchman har vist, medvirker objektivitetsnormerne i legitimeringen af journalistikken som en uafhængig profession og som værn mod udefrakommende kritik. I daglig journalistik omsættes objektivitetsnormerne i en række rutiner, der vedrører identificering af fakta, der præsenteres efter vigtighed i regi af nyhedsskabeloner, adskillelse af nyheder *news* og holdninger *views* samt præsentation af modstridende synspunkter på et konfliktpunkt (Tuchman 1972).

Journalistikkens operationalisering af disse objektivitetsrutiner medfører samtidigt en stærk favorisering af samfundets autoritative institutioner, hvis verdensbillede uantastet viderebringes og legitimeres (Tuchman 1978). Billedet går igen i Daniel C. Hallin beskrivelse af udviklingen i amerikansk journalistik. Den uafhængighed af det politiske system, som journalistikkens professionaliseringsrutiner skulle understøtte, placerer paradoksalt nok journalistikken i et afhængighedsforhold af de statslige institutioner, der tildeles autoriteten (forstået som den objektive position) til at udpege fakta. Derved giver journalistikken forrang til handlinger og udtalelser fra magtens institutioner og personer, der understøttes af et markant fokus på umiddelbare begivenheder – *news* og et fravær af fortolkning – *views* (Hallin 1986).

Journalistikkens afhængighed af autoritative institutioner bevirker, at journalistikken overtager disses ideologiske, sociale og kulturelle verdensbillede, et ideologifællesskab som rent faktisk underminerer journalistikkens evne til at forfølge sit eget objektivitetsideal.

Ifølge Hallin er det kun i de sager, hvor de autoritative kilder selv udpeger et konfliktpunkt, at journalistikken ser det som sin rolle, at iværksætte de objektive rutiner om at høre begge parter, afholde sig fra fortolkning osv.

Her opererer Hallin med en tese om de journalistiske sfærer, hvor objektivitetsidealene hører til sfæren for legitime politiske modsætninger. Hvis et emne betragtes som værende i samklang med samfundets grundlæggende værdier, i sfæren for konsensus, eller modsat helt i modstrid med den herskende ideologi, tilhørende sfæren for det afvigende, ser journalistikken derimod sin opgave som samfundsbevarende (Ibid.). M.a.o. er journalistisk praksis situeret og opererer ud fra et „objektivitetsbegreb“,

der er kontekstuel forankret i tid og rum, mentalt og politisk.

Om end objektivitetsbegreberne i mange år har været genstand for intern diskussion i såvel journalistikken (jf. Esmann m.fl. 2002) som historieforskningen (jf. f.eks. Iggers, 1997 eller Berkhofer, 1997), så er objektivitetsforestillingen alligevel tilstede i den praktiske udfoldelse af nyhedsjournalistik og historieforskning. Konsekvensen er, at der alt for ofte lukkes af for en kritisk refleksion over den kontekst, historie bliver skrevet i, en refleksion vi forstår som tiltrængt, hvis ikke nødvendig. Kritisk forstås her som evnen til at erkende eget ståsted og praksis, og altså ikke hvorvidt journalister eller historikere evner at rejse kritik mod andre. Artiklen er derfor et forsøg på at åbne et mulighedsfelt for en sådan kritisk refleksion, et rum vi mener, kan åbnes vha. en bedre kobling af historieforskning og journalistik, hvor begge drager mere nytte af hinanden.

Historien om Messias

Tirsdag d. 20. januar 2009 var en festdag i Washington, hvilket man kunne læse udførligt om i de danske aviser.¹ Men det var øjensynligt også en journalistisk festdag, hvor kritikken tog en fridag og alle kræfter blev sat ind på at fejre Obamas indsættelse. For dette var, som journalistikken flere dage forinden havde annonceret, et *historisk* øjeblik. Hvad *historisk* betyder i journalistikken, skal vi her se nærmere på.

For det første var der en tradition og en række ritualer som hovedingrediens, nemlig den amerikanske præsidentrække, Washingtons institutioner og monumenter samt selve indsættelsesceremoniens rituelle magtoverdragelse. Der ligger et performativt element i det rituelle, idet rituel praksis kræver, at særlige historiske traditioner *gøres* igen (Bell 1992), i dette tilfælde for at overdrage embedet til den nye præsident. Når elitepersoner i elitenationer *performer* magtens ritualer er vejen banet til den journalistiske historiebog. Om stemningen ved indsættelsen skriver Information: „*Der var en andægtig tavshed defineret af det historisk øjeblik, som ingen af dem nogensinde vil glemme*“ (Information 21/01/2009, 4/5).

Den traditionsfyldte ramme gav journalistikken anledning til

fortællinger om tidligere præsidenters gøren og laden, samt diverse sammenligninger præsidenterne imellem med fokus på, hvem der var størst, først, værst og bedst målt på forskellige parametre. Herigennem fik læserne genopfrisket deres viden om præsidentembedet med dets historiske såvel som nutidige betydning. Ligeledes genfortaltes historien om og fra centrale bygninger som Det hvide Hus, „*Det var her, Franklin D. Roosevelt under Anden Verdenskrig på store kort fulgte krigens gang*“ (Ekstra-Bladet 20/01/2009,18) og centrale steder for festdagen som Lincoln Monumentet og The Mall: „*Ikke siden de store demonstrationer i 1960erne med borgerrettighedsforkæmperen Martin Luther King og marchen mod Vietnam har så mange været samlet*“ (Berlingske Tidende 21/01/2009, 16). Selvom der var enkelte kritiske røster mod eks. vis den afgående præsident Bush, der af stort set alle aviser omtales som „*en af de mest upopulære præsident i amerikansk historie*“ (f.eks. Berlingske Tidende 21/01/2009, 2 & Kristeligt Dagblad 21/1/2009, 5), så medvirker de historiske fortællinger samlet set til at cementere betydningen af præsidentembedet.

For det andet var der tale om en historisk forandring i selv samme tradition, idet Obama denne dag ville blive den første sorte amerikanske præsident. Og det er selvsagt herfra retorikken om *det historiske øjeblik* henter sin styrke.² Historisk i journalistisk forstand viser sig her nærmest synonymt med nyhedsbegrebet. Størstedelen af artiklerne om indsættelsen er skrevet over følgende nyhedsskabelon:

I dag (aktualitet) vil den første amerikanske præsident (væsentlighed) med afroamerikansk baggrund (sensation) blive indsat for øjnene af milliarder af tv-seere (identifikation). Dette er et vendepunkt i historien (konflikt – brud med rækken af 43 tidligere hvide præsidenter).

Den udbredte brug af referencer til præsidentrækken og velkendte begivenheder i den amerikanske historie er med til at understøtte alle nyhedskriterierne og gøre nyheden så betydningsfuld, at den kan benævnes *historisk*.

Det bemærkelsesværdige var, at den præcise baggrund for begivenhedens historiske karakter blev udeladt i journalistikkens kobling af *den første sorte præsident* med *det historiske*. Adskil-

lige aviser knyttede an til borgerrettsforkæmperen Martin Luther King gennem eksempelvis et kildecitat som: „*Her stod King og proklamerede: 'I have a dream', og nu er det blevet virkeligt. Vi har fået en sort præsident. Vi er blevet til et samlet land. Jeg elsker dette land*“ (Berlingske Tidende 21/01/2009, 16). En Messias, forudset i en tidligere profets drøm, der ved sin blotte indtrædelse forløste samfundets raceproblemer. Bortset fra adskillige fortællinger om Lincolns befrielse af slaverne, og referencer til Kings drøm, var der stort set tavshed om racespørgsmålets nyere historie. Man kunne næsten få opfattelsen, at når USA nu har fået en sort præsident, er der ingen racebetingede problemer i samfundet længere.

Denne forglemmelse af nyere tids raceproblemer bestyrkes gennem citater fra Obamas tale, hvor han også selv omtalte spørgsmålet om race gennem stærkt eufemistiske henvisninger til sin fars situation i 1960'ernes USA. Det virkeligt interessante historiske spørgsmål, om hvordan der igennem årtier i et demokratisk land som USA har eksisteret en formel eller uformel race-diskrimination, forblev uberørt. Hvor Obama havde indlysende politiske bevæggrunde til ikke selv at trække racespørgsmålet op i sin tiltrædelsestale, da han netop denne dag trådte frem som alle amerikaneres og ikke blot de sortes præsident, så er det mindre indlysende, hvorfor journalistikken tav herom. Men når kardinalpunktet for det historiske i det historiske øjeblik udelades i den journalistiske historiefortælling, bestyrkes traditionen, institutionen og samfundsordenen i stedet.

At racespørgsmålet langt fra er udryddet i Obamas USA har pressen siden bragt flere beretninger om, men det rokker ikke ved det paradoksale i at udelade racespørgsmålet ved de journalistiske beskrivelser fra præsidentindsættelsen.

Historien om Satan

Den nu afsatte og henrettede irakiske præsident Saddam Hussein indtog en helt særlig rolle i avisernes dækning af Irak-krigen i 2003, nemlig som inkarnationen af ondskab. Den journalistiske dækning opbyggede en fortælling om alle tiders despot, der fulgte to spor, der begge trækker kraftigt på historiske referencer.³

For det første var der en stadig gentagelse af historierne om Saddam Husseins (og hans sønners og fætres) umenneskelige gerninger, mord og terror mod såvel politiske modstandere som den sagesløse befolkning. Særligt historien om sennepsgasangrebet mod en kurdisk landsby i 1988, som Hussein og hans fætter Kemi-Ali hævdedes at stå bag, blev hyppigt refereret. Alle disse brutale begivenheder genfortales igen og igen, men der var ingen kilder eller eksperter på banen, da der blev trukket intensivt på en allerede eksisterende fortælling fra medierne selv om Husseins ugerninger.

For det andet skabte journalistikken en fortælling om Hussein, som værende beslægtet med samtlige det 20. århundredes store despoter og diktatorer. Milosevic, Idi Amin, Pol Pot, Baby Doc og Stalin var blot nogle af de historiske forgængere, Hussein blev knyttet sammen med. Trumfkortet på denne fortælling om inkarnationen af ondskab er selvfølgelig sammenligningen med Hitler, der også flittigt blev fremhævet. Interessant for denne historiske reference er, at medierne overtog billedet fra den første præsident Bush, der under Golfkrigen i 1991 sammenlignede Hussein med Hitler (Carruthers 2000 40). Med til fortællingen om Hussein er de titler, han blev givet. Selv i nok så refererende, klassiske nyhedsartikler benævnes han med normative titler som *despot*, *tyran* og *diktator*, mens han kun i sjældne tilfælde blev beskrevet med sin officielle titel af Iraks præsident.

Uanset hvor grum Hussein kan siges at have været, så var denne journalistiske fortælling langt mere end blot refererende. Journalistikken deltager (...) *kontinuerlig i at opretholde billedet af en illegitim statsleder, der i kraft af sine utallige grusomheder for stedse har afskrevet sig retten til at repræsentere sit folk og retten til at blive hørt i det internationale samfund* (Jørndrup 2005, 183). Ved at tale Hussein ud af den legitime præsidenthistorie og over i klubben af despoter, var den journalistiske fortælling medvirkende til at legitimere, at det var op til andre end Hussein at afgøre Iraks fremtid. Her er sammenligningen med Hitler og 2. verdenskrig ekstra prekær ud fra devisen: Hvor ville verden være i dag, hvis ikke vesten (her glemmes Sovjetunionen ofte) havde taget kampen op mod Nazityskland?

I relation til Irak-krigen i 2003 er det også påfaldende hvilke

historiske referencer, der *ikke* blev aktiveret i beskrivelsen af Saddam Hussein. At Irak, med selvsamme Hussein som præsident, op gennem 1980erne blev støttet af vesten i krigen mod Iran, der efter præstestyrets revolution og besættelsen af den amerikanske ambassade i Teheran i 1979 var blevet USA's og vestens hovedfjende i Mellemøsten, var helt glemt i 2003.

Historierne om Obamas sejr og Husseins fald kan begge forstås i lyset af Daniel C. Hallins tese om de journalistiske sfærer (Hallin 1986). Både når journalistikken beskriver præsidenter i sfæren for konsensus og i sfæren for det afvigende, gives der los for normative fortællinger om henholdsvis Messias og Satan. Der gøres udbredt brug af referencer til historiske begivenheder og personer, hvis rolle i historien anses som indiskutable fakta, journalistikken følgelig ikke behøver hjælp fra eksperter til at identificere. Når journalistikken betragter sin egen historiefortælling som selvfølgelig, er det fordi denne lægger sig tæt op af eller er identisk med samfundets herskende normer og historier om godt og ondt. Og det er i høj grad den politiske kontekst, der er bestemmende for, om en Hussein bliver skrevet ind i mængden af udemokratiske mellemøstlige ledere eller bliver fremhævet som alle tiders superskurk og vor tids Hitler.

Hermed er journalistikken gennem sin historiebrug stærkt medvirkende til at reaktivere og bekræfte samfundets orden og magtforhold. Og hermed menes hverken det amerikanske eller det irakiske samfund, men den samfundsmæssige kontekst, som dansk journalistik praktiseres indenfor, hvori også den danske stats udenrigspolitiske alliancer og strategier indgår.

Et spørgsmål om skyld

Slobodan Milosevic var måske den af halvfemsernes statsledere, som den vestlige presse iscenesatte som den største fjende af efterkrigstidens vestlige værdier. Manden, der indtil sin død i marts 2006 stod på anklagebænken i Den Haag bl.a. for sin medvirken til den serbiske hærs etniske udrensning af muslimer i Bosnien i 1992-1995 og henrettelser af store dele af den kosovoalbanske befolkning i Kosovo i 1999, blev i løbet af 1990erne indbegrebet af de folkedrab, der fandt sted under 1990ernes Balkan-

krige. Han navn er i dag, som overfor nævnt, et af vore ikoner for ondskab. Medvirkende begivenheder er fortrængt, og i stedet har vi sat hans hoved på en stage til skræk og advarsel for de, som måtte have samme trang til at gøre ondt.

Der er ingen grænser for de metaforer pressen tog i brug for at benævne Milosevic i forbindelse med hans død i 2006.⁴ Han var „en tyrant“ og „den største politiske forbryder siden Anden Verdenskrig“ (Jyllands-Posten, 19/03/2006;1), „serbisk diktator“ (Jyllands-Posten, 28/04/2006;21), „en snu og ekstremt kynisk nationalist“ (Vejle Amts Folkeblad, 13/03/2006), osv. Jyllands-Posten karakteriserer Milosevic som en *rottekonge*, dvs. en politisk prototype (som den demokratiske verden implicit skal være sig for): „I filosofiens verden er typen kendt som rottekonger. Pludselig en dag bryder de frem fra de indre linjer og har fuld kontrol i kraft af det netværk, de i al hemmelighed har opbygget“ (Jyllands-posten, 14/03/2006;2).

Skildringen af Milosevic' medvirken til 1990ernes konflikter på Balkan er et godt eksempel på, hvordan pressen, godt hjulpet på vej af fremtrædende politikere og historikere, beskriver konflikter – i dette tilfælde krige motiveret af etnisk tilhørsforhold og nationalisme – i lyset af en ensidig stillingtagen til skyld. Milosevic var mere end nogen anden „manden, der skabte fjendskab mellem de forskellige befolkningsgrupper i det tidligere Jugoslavien og som med sine drømme om et Stor-Serbien forårsagede de krige, der martrede Balkan i et halvt årti.“ (Berlingske Tidende, 15/03/2006, 2. sek; 12) Der var ikke mange i pressen, hverken i de år krigene stod på og eller under retssagen, som satte sig op imod den politisk korrekte holdning i vesten, den, at serberne, og ultimativt Milosevic, var de skyldige, mens de andre etniske grupper involveret i krigsudgydelserne – kroaterne, kosovo-albanerne, og bosnienere – var ofre. Som Information skrev i forbindelse med Milosevic's død: „Ingen er i tvivl om, at Slobodan Milosevic var krigsforbryder af den værste slags – bortset fra de serbiske kredse, der fortsat ser ham som en helteskikkelse“ (Information, 13/03/2006, 2/3).

I Europa skabte særligt det tyske *aldrig igen* og den tidlige tyske anerkendelse af Kroatiens uafhængighed en atmosfære, som tvang de europæiske lande til at vælge side i krigene. En lang

række tyske politikere med udenrigsminister Hans Deitrich Genscher og kansler Helmut Kohl i spidsen agiterede i løbet af 1990erne sammen med fremtrædende tyske intellektuelle, såsom Jürgen Habermas, for at man burde sætte hårdt mod hårdt for at stoppe serbernes folkedrab (jf. Lampe, 1996, Head, 2008). Om tyskernes opbakning bag og tidlige anerkendelse af Kroatiens uafhængighed reelt var med til at stoppe Balkan-krigene, diskuteres stadig i historikerkredse. Men at det netop var Tyskland, som tog stor afstand fra Milosevic regimet, gjorde det muligt, at historien under Kosovo konflikten i 1999 blev brugt som legitimering af at sætte militære midler ind for at stoppe såkaldte *forbrydelser imod menneskeheden*.

For en samlet hær af europæiske politikere og intellektuelle står Milosevic og den serbiske hærs handlinger i dag tilbage som det ultimative eksempel på eksistensen af en evig trussel imod efterkrigstidens grundlæggende europæiske værdier. Ifølge den amerikanske vicepræsident Joseph Biden var Milosevic endog „*en af de mest farlige og maniske europæiske ledere siden Hitler*“ (Vejle Amts Folkeblad, 13/03/2006). I den sammenhæng optræder de europæiske medier hovedsageligt i rollen som samfundsbevarende, dvs. i samklang med det tyske *aldrig igen*, der erindringer om jødeforfølgelse under 2. verdenskrig. Hallins tese om de journalistiske sfærer bliver også her bekræftet.

Hvem er skyldig?

Når vi i det følgende kritiserer mediernes rolle under og efter Balkan-krigene, er det ikke vor hensigt at så tvivl om Milosevic medvirken til krigsforbrydelserne. Det er heller ikke vor hensigt at benægte, at krigene havde historiske rødder. Historien blev uden tvivl mobiliseret og gjort til en praktisk, levet virkelighed på Balkan i 1990erne, og det på den voldsomst tænkelige måde (jf. Crnobrnja 1996, Banac 2006). Hensigten er derimod at stille spørgsmålstegn ved ensidigheden, der præger konstruktioner af fjendebilleder og historisk hukommelse, når disse hegemoniseres af spørgsmål om skyld.

I forbindelse med Balkan-krigene kan vi i stedet spørge ind til, hvordan medier og historieskrivning blev og bliver brugt af poli-

tiske ledere, der søgte uafhængighed for deres respektive stater. Milosevic brugte netop en voksende nationalistisk presse i Serbien i slutningen 1980erne til at styrke sin magtovertagelse. Hans 1987 memorandum, der understregede nødvendigheden af at skabe et etnisk homogent Stor-Serbien, og som pressen af taktiske årsager fik fingrene i udkastet til, fik f.eks. stor betydning for mobiliseringen af den serbiske presse, såvel som involveringen af akademikere og forfattere i den nationalistiske kamp, Milosevic optrappede i løbet af 1990erne (Lampe 1996, 365).

Som den amerikanske historiker John R. Lampe beskriver anvendelsen af historien til mobilisering af den serbiske presse og serbiske intellektuelle i *Yugoslavia as History: "They found it [en fælles stemme] by re-examining the past"* (Lampe 1996, 348). En lang række historiebøger af tvivlsom karakter samt historiske romaner blev skrevet i den nationalistiske ånd og udgivet sent i 1980erne og begyndelsen af 1990erne. De understregede uretfærdigheden af Serbiske lidelser under de to verdenskrige, og ikke mindst den ortodokse kirkes truede tilstedeværelse i Bosnien og Kosovo, og mobiliserede dermed store dele af den serbiske befolkning til opbakning bag Milosevic's nationalistiske sag: "*The accumulating economic crisis fed the great popularity of such publications of their sensation-seeking summaries in Belgrade's weekly magazines*" (Lampe 1996, 348).

Journalister og historikere skabte således i fællesskab et billede af Kroatien og Kosovo som *danger zones* for serbere bosat i disse dele af det tidligere Jugoslavien. Forestillingen var, at kroaterne bevidst udsultede den serbiske del af befolkningen i Kroatien ved hjælp af økonomiske sanktioner og ved at nægte dem adgang til vigtige positioner i landet. Med den nationalistiske Tudjans magtovertagelse i Kroatien blev det også en gængs forestilling blandt serbere, at kroaternes folkemord under 2. verdenskrig – en etnisk udrensning, ledet af den nationalistiske organisation, Ustasa – ikke var en ren tilfældighed, men en del af den kroatiske *folkesjæl*. Sådan ville kroaterne m.a.o. opføre sig igen, hvis de fik mulighed for det, og serbere i Kroatien levede i potentiel fare for at blive udsat for lignende overgreb, som serbere oplevede i 1940ernes Kroatien.

Muligheden for et folkemord var også en forestilling, der blev

opdyrket i forbindelse med serbere bosat i Kosovo. I slut 1980erne oplevede den serbiske befolkning i Kosovo en voksende diskrimination, og en stor del af den serbiske befolkning udvandrede fra Kosovo i løbet af 1990erne.⁵ Den deraf følgende frygt for etnisk udrensning blev et gængs billede af området i de serbiske medier, et billede af regionen, som skulle få stor betydning senere i 1990erne, hvor folkemord blev en realitet i Kosovo, dog ikke mod serbere fra kosovo-albansk side, men med omvendt fortegn.

Milosevic anvendte de serbiske medier til at mobilisere folket til nationalisme, ved at spille på en generel frustration i befolkningen over en dalende levestandard, samt at opildne frygten for overgreb fra andre etniske grupper i Jugoslavien. Milosevic gjorde samtidigt kål på al kritisk opposition i Serbien, inklusive kritisk pressedækning og kritiske akademikere. De mest væsentlige pressefolk og intellektuelle i landet var således en del af Milosevic nationalistiske sag, der senere blev til en krigsmaskine – samtidigt med at militærfolk satte sig på de mest betydningsfulde politiske poster i landet.

Selvom Milosevic uden tvivl var arkitekten bag en række begivenheder, der rystede Europa i 1990erne, så var han altså ikke alene. Pressen, og da særligt avisen *Politika* og Beograds TV station, var en integreret del af propagandaen, der fik mobiliseret store dele af befolkningen til had imod den muslimske kosovo-albanske og bosniske befolkning og imod kroaterne (Banac 2006, 30-32).

Spørgsmålet om pressens medvirken til nationalistisk propaganda kompliceres yderligere, når vi tager i betragtning, at den samme anvendelse af pressen og intelligenciaen som kendetegnede Serbien også fandt sted i 1990erne i nabolandet Kroatien. Som Lampe beskriver situationen i 1990ernes Kroatien: *“Croatia was influenced by censorship – the media was controlled by the government (Tudjman) and the state owned all television channels and newspapers.”* (Lampe 1996, 380-1)

Til trods for at krigsforbryderdomstolen i Den Haag inden hans død i 1999 også undersøgte, om Tudjman kunne anklages for sin medvirken i 1990ernes folkedrab, og til trods for hans åbenlyse anvendelse af nationalistisk propaganda, hvor han på samme måde som Milosevic forhindrede en åben offentlighed i Kroa-

ten, er han aldrig blevet udsat for den samme kritik blandt vestens pressefolk. At den vestlige presses og til en vis grad vestlige historikers dækning af Balkan-krigene, falder i tråd med kroaternes forestilling om Tudjman som i bedste fald blot en korrupt statsleder og i værste fald en frelser, kan ikke forklares udelukkende ud fra „faktuelle begivenheder“. Det må derimod forklares i lyset af en generel holdning til de to lande i vesten. Særligt den tyske støtte til Kroatien er en væsentlig brik i dette spil. At det er Serbien der har skullet påtage sig rollen som skurk, og Milosevic der er blevet personificeringen af folkedrabet, hvorimod vi nærmest har glemt Kroatien og Tudjmans skyld, retfærdiggøres således ikke af, at Milosevic var skyldig.

Ensidigheden har samtidigt været medvirkende årsag til at opildne de serbiske og kroatiske befolkninger til at støtte Milosevic og Tudjmans nationalistiske sag, idet den vestlige presses dækning af krigene cementerede den propaganda, der tog form i forholdet mellem Serbien og Kroatien (jf. Lampe 1996, 381). Ligesom vestlige medier ikke stillede store spørgsmål ved den seneste amerikanske præsident Bushs olierelaterede interesser i at invadere Irak og afsætte Saddam Hussein, var det kun de færreste i pressen, der stillede spørgsmål ved den tyske interesse i at forsvare Kroatiens uafhængighed, og den (næsten) samlede europæiske opposition imod Serbien. Ved blot at reaktivere og bekræfte det internationale samfunds orden og magtforhold, har vestlige medier opildnet store dele af den serbiske og kroatiske befolkning til at bakke op omkring henholdsvis Milosevic og Tudjman.⁶

Pressens ensidige fokusering på Milosevic' skyld i årene efter krigene, har dermed gjort en lang række hændelser i Kroatien betydningsløse, som f.eks. dem der førte til mordet på Milan Lervar i Gospic i august 2000. Kroaten Lervar forsøgte i årevis forgæves at gøre de kroatiske myndigheder opmærksom på krigsforbrydelser i mod den serbiske befolkning i sin hjemby Gospic, forbrydelser, der fandt sted under den kroatisk/serbiske krig. Først efter og som følge af mordet på ham, satte de kroatiske myndigheder en undersøgelse i gang, og de ansvarlige for krigsforbrydelserne blevet udleveret og retsforfulgt. Lervars morder, som med stor sandsynlighed selv er fra Gospic, er derimod aldrig blevet dømt

(Drakulic 2004: 23-34). De individer der står på anklagebænken i Den Haag er m.a.o. kun toppen af et isbjerg, hvis underside stikker dybt ind i det serbiske og kroatisk hverdagsliv.

Pressen lukker vha. den unuancerede skildring af Milosevic' skyld i 1990ernes Balkan-krige den vestlige offentligheds mulighed for at forstå, at en lang række hændelser, som fandt sted under krigene, stadig har stor betydning for, hvordan fremtiden former sig for regionens befolkninger.

Åbning af et mulighedsfelt

Skal pressen i sine historiske referencer blot være medvirkende til at forstærke magthavernes forestillinger om samfundets orden? Eller kunne vi, forskere såvel som presse, i fællesskab skabe et grundlag, hvorpå vi blev bedre til at reflektere over, hvordan historien konstrueres – også i nyhedsjournalistikken? Særligt i tilfælde af krigsudgydelser som dem på Balkan og i Irak synes denne refleksion tiltrængt. For hvem er det egentlig, der konstruerer historie (eller historier)? Hvordan bliver konstruktionerne til gængse forestillinger folk ikke bare tror på, men også handler ud fra? Dvs. hvem formidler konstruktionerne og hvad gør dem troværdige? Og hvem er ofre for konstruktionerne?

I stedet for at sætte vores lid til, at Den Haag udrydder verdens ondskab personificeret i form af grænse-psykotiske personligheder, kunne historikere og presse bruge erfaringer, som dem fra Balkan til at overveje, hvad det er for nogle mekanismer, der bliver sat i værk, når folk mobiliseres til folkedrab af politiske ledere, der anvender presse og akademikere til formålet. Krigene på Balkan ville ikke have været mulige uden en nationalistisk presse, der bevidst konstruerede propaganda for de siddende regeringer, propaganda som blev brugt til at opildne til vold og skabe frygt blandt befolkninger. Og inden vi igen peger fingre af det totalitære regimes propagandamaskine, er spørgsmålet vi må stille os selv, om ikke medier og historieskrivning generelt er medvirkende til denne form for propaganda, når den favoriserer samfundets autoritative institutioner, hvis verdensbillede uantastet viderebringes og legitimeres.

Journalistik er m.a.o. ikke kun news og views. De trykte, såvel

som de visuelle medier medvirker på forskellig vis til at konstruere forestillinger om rigtigt og forkert, og godt og ondt, der bliver transformeret til konkrete handlinger. Hvis pressen vil agere som demokratiets vagthund, er en kritisk stillingtagen til egen praksis og dermed medvirken til at skabe og fortrænge historiske begivenheder tvingende nødvendig. Selvom der ikke findes en neutral position fra hvilken, vi kan bedømme historiekonstruktioners validitet, kan vi godt forholde os til, om konstruktionerne er i overensstemmelse med demokratiske målsætninger, en fri presse stiller op for sig selv. Hvis pressen integrerede en konstruktivistisk forståelse af egen praksis, ville der ikke blot være tale om views, dvs. den enkelte journalists subjektive og relative standpunkt, når den gældende samfundsorden kritiseres. Der ville derimod være tale om at pressen løbende aktiverer selvkritik for at bedømme og begrænse egen praksis.

Her ligger muligheden for at udvikle en mere konstruktiv kobling mellem medier og forskning. Som Charlotte Wien beskriver den nuværende relation mellem medier og forskning (eksemplificeret ved medieforskningen) indtager den tre former; fælles formidling af fakta, mediernes diskussion og perspektivering af forskningens resultater, eller mudderkastning og latterliggørelse i mellem medier og forskning (Wien 2010). Men rigtig megen forskning handler ikke blot om at indsamle kvantificerbare fakta, og bevise at et fænomen altid giver sig til kende på en bestemt måde. Forskning drejer sig m.a.o. ikke altid om at (op)finde lov-mæssigheder. Forskning fra humaniora over samfunds- til naturvidenskaben udvikles ved og har til formål at bryde med de forestillinger, vi som forskere har omkring et givent fænomen, dvs. ved at udfordre det vi end ikke tænker over længere (videre herom se Andersen 2010). Koblingen mellem medier og historieforskning kan derfor give sig til kende i gennem en fælles forståelse af de problemer, som pressens og historieforskningens traditionelle objektivitetskriterier afstedkommer, når historie og nyheder formidles. Det vi kalder på er m.a.o. en ændring af *selve udgangspunktet* for formidlingen indenfor begge discipliner, en praksisændring der kan danne grundlag for en mere nuanceret tilgang til vedtagne opfattelser af godt og ondt, rigtigt og forkert, hvor den ene disciplin kan tage ved lære af den andens resulta-

ter og erfaringer, og derved også lære af egne fejltagelser. Ydermere ville denne position i høj grad give journalistikken mulighed for at praktisere rollen som demokratiets vagthund, der kritisk forfølger og overvåger magthavernes handlinger.

Afslutning

Historie er ikke noget allerede givet, der afdækkes, det er noget, der *gøres*. Om det er vor personlige historie, eller om det er gedigen historieforskning, er der tale om narrative konstruktioner, der er fortalt fra en bestemt position, og hvor valg og fravalg tages i forhold til, hvad der skal med, ikke med, og fremhæves i fortællingen. Vore personlige historie er måske mere umiddelbart vort personlige ansvar, men samtidigt må historieforskning og pressens historiefortællinger opfattes som forskningens og pressens ansvar, netop fordi fortællingerne har betydning for langt flere mennesker, end de som skriver den. Det er derfor nødvendigt at tage i betragtning og gerne også redegøre for, hvad det er for en position, historien konstrueres ud fra.

Journalistikken er m.a.o. *performer*, ikke betragter, når den skriver historie; den iscenesætter og ændrer verdens gang ved at beskrive den. Medierne må derfor give slip på forestillingen om, at det er muligt blot at *afrapportere* fra et neutralt ståsted, for i stedet bevidst at nuancere og reflektere sin egen rolle i det bestående. Derved ville det blive en langt mere integreret del af mediernes opgaver ikke at forenkle og blot gentage en allerede samfundsmæssigt accepteret holdning til tingenes tilstand.

For Obama er det for længst blevet hverdag efter indsættelsesceremoniens undtagelsessituation, og trods hans store popularitet stilles der nu kritiske spørgsmål til hans politiske mål og midler. Op til årsdagen for Obamas indsættelse bragte Information en forsideartikel med rubrikken „*Problemerne hober sig op*“, der lister rækken af Obamas uløste politiske problemer (Information 19/01/2010, 1). Ligeledes er racespørgsmålet også rejst igen – endda med adresse til om præsidenten selv bliver udsat for race-diskrimination fra senatets medlemmer (jf. f.eks. Politiken.dk 16/09/2009 eller BT.dk17/09/2009). Men hvor er kritikken af pressens begejstring og andægtighed over at deltage i den journali-

stiske beskrivelse af et selvudråbt historisk øjeblik? I tilfældet med Obamas indsættelse var det højtidelige og konfliktsky i presedækningen mere skingert end ved lignende statsceremonier, idet arkimedespunktet for den globale medieopmærksomhed blev tiet ihjel. Man undlader at tale om race dén dag, hvor race er det helt store *historiske* emne.

Hvad angår Hussein eller Milosevic, så er det næppe sandsynligt, at de slettes af superskurkenes top 10 i de første mange år – slet ikke nu, hvor de begge er døde. Til gengæld er det højst sandsynligt, at andre statsledere vil følge i deres fodspor og af vestens ledere og presse blive tildelt skyld i en national/etnisk/politisk og/eller økonomisk konflikt og gennem historieskrivning indsat i samme fortælling som Stalin, Hitler, Hussein og Milosevic. Ligesom forgængerne vil det være grumme mænd med mange lig i lasten, men det retfærdiggør stadig ikke den forsimplende entydige beskrivelse, som journalistikken – med mere eller mindre aktiv støtte fra politisk hold – uforbeholdent formidler. Den nuværende situation såvel i Irak som på Balkan viser med al tydelighed, at problemerne *ikke* var entydige og én gal mands værk. Den bedste skildring af konflikter skabes m.a.o. ikke ved at udpege en skurk og skrive ham ud af det gode selskab, hvorefter det legitimeres at andre – oftest vestlige statsledere – gives frit spil til politisk og militær intervention.

Spørgsmålet er, hvorvidt journalistikken vil reflektere kritisk over sin egen rolle i historiske begivenheder og tage ved lære af den uendelige række af eksempler på mere eller mindre lødige medieskabte historiekonstruktioner, hvoraf kun tre har fundet plads i denne artikel. Eller vil journalistikken fortsætte med at øve blind støtte til magtens verdensbillede – i objektivitetens navn.

NOTER

1. Fremstillingen bygger på en analyse af danske avisers dækning af Obamas indsættelse i dagene 19-21-januar 2009 med særligt fokus på hvilke elementer det historiske opbygges af. Her har været fokus på såvel det materielle, det performative som det begivenhedshistoriske. En grundigere analyse af de historiske virkemidler er på vej i anden artikel.
2. At Obama desuden ses som et stort håb for et Amerika i en krisetid forstærker kun billedet yderligere og giver journalistikken anledning til at koble Obama sammen med historien om Roosevelts præsidentperiode under 30'ernes krise
3. Analysen bygger på Hanne Jørndrups Ph.d.-afhandling af danske avisers dækning af Irak-krigens opstart i marts 2003. Her er repræsentationen af Hussein analyseret via såvel Hallins (1986) sfæremodel som Carruthers (2000) begreber om brugen af historiske referencer.
4. Analysen i afsnittet om pressens fremstilling af Milosevic er baseret på den danske pressedækning af hans død i marts 2006. Den efterfølgende analyse af mediernes medvirken i Balkan krigen er derimod funderet i den omfattende historieforskning i hvad der førte til krigenes udspring, hvad der skete under dem, og hvordan krigen har påvirket Serbien og Kroatien politisk såvel som på hverdagsniveau.
5. Økonomiske omstændigheder i et kriseramte Kosovo spillede dog også en væsentlig rolle for udvandringen.
6. Tanovic' film, *No Mans Land* fra 2001 skildrer på fortrinlig vis den internationale presses ageren under krigen.

REFERENCER

- Andersen, Dorte (2010): *'Om retten til forskellighed og forskelle som retfærdighed'*. In: Wien (red.): *Hverken Strigle, superkvinde eller profesorsorens pige*, Odense: Syddansk universitets forlag.
- Banac, Ivo (1988): *The National Question in Yugoslavia – Origins, History, Politics*. Cornell University Press.
- Banac, Ivo (2006): *'The Politics of National Homogeneity'*. In: Blitz (red.): *War and Change in the Balkans*, s. 30-43. Cambridge: Cambridge University Press.

- Bell, Catherine (1992): *Ritual Theory – Ritual Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Berkhofer Robert F. (1995): *Beyond the Great Story. History as text and discourse*. Belknap Harvard University Press.
- Butler, Judith (1990): *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, London
- Carruthers. Susan L. (2000), *The Media at War – Communication and Conflict in the Twentieth Century*, Palgrave, New York.
- Crnobrnja, Mihailo (1996): *The Yugoslav Drama*. I. B. Tauris.
- Drakulic, Slavenka (2004): *They Would Never Hurt a Fly*. Abacus, London
- Esmann, Frank (red)(2002), *Nyhedskriterier i det 21.århundrede*. DR Multimedie.
- Foucault, Michel (1983): „Nietzsche – Genealogien, Historien“ In *Epistemologi* (Ed, Olesen, S. G.) Rhodos, pp. 85-103.
- Foucault, Michel (1997): *Seksualitetens historie*. Det lille forlag.
- Foucault, Michel (2003): *Galskabens historie*. Det lille forlag.
- Hallin (1986): *The “Uncensored War”. The Media and Vietnam*. University of California Press, Berkeley.
- Head, Naomi (2008): ‘Critical Theory and its Practices: Habermas, Kosovo and International Relations’. In *Politics*, Vol. 28, Issue 3, s. 150-159.
- Iggers, Georg G. (1997). *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Wesleyan University Press, Middletown, Connecticut.
- Jørndrup, Hanne (2005): *Journalistik – midt i en krisetid. En analyse af journalistikkens forhold til det nationale set gennem danske avisers dækning af Irak-krigens udbrud i marts 2003*. Upubliceret ph.d.-afhandling, Syddansk Universitet.
- Lampe, John R. (1996): *Yugoslavia as History – Twice there was a country*. Cambridge: Canbridge University Press.
- Nietzsche, Friedrich (1996): *Historiens Nytte*. Gyldendal.
- Ranke, Leopold von (1973): “Preface: *Histories of the Latin and Germanic Nations from 1494-1514*”, in Stern, *The Varieties of History – from Voltaire to the Present*. Vintage Books.
- Tuchman, Gaye (1972): ‘Objectivity as Strategid Ritual: An Examination of Newsmen’s Notions of Objectivity’ In. *The American Journal of Sociology*, Vol 77, No 4 (jan.1972).

- Tuchman, Gaye (1978): 'Professionalism as an Agent of Legitimitaion' In: *Journal of Communication*, Vol 2 Spring 1978.
- Wien, Charlotte (2005): 'Defining Objectivity within Journalism. An overview'. In: *Nordicom Review* volume 26, number 2: November 2005.
- Wien, Charlotte (2010): 'Den gode, den interessante, og den virkelig irriterende medieforskning'. In: Wien (red.): *Striglen, superkvinden og Professorens Pige*. Syddansk Universitets Forlag.

Citerede avisartikler og webaviser:

- Berlingske Tidende, „Ledende artikel: Trist at Milosevic aldrig fik sin dom“ 15/03/2006, 2. sek; 12.
- Berlingske Tidende, „Drømmen blev til virkelighed“ 21/01/2009, 16.
- Berlingske Tidende „Ledende artikel: Præsidentskifte i en kritisk tid“ 21/01/2009, 2.
- BT.dk, „Obama udsat for racistisk hetz“ 17/09/2009.
- Ekstra-Bladet, „Præsidentbolig: Obamas Hvide Hus“ 20/01/2009, 18.
- Information, „Ledende artikel: Farvel til en krigsforbryder“ 13/03/2006, 2/3.
- Information, „Magtskiftet i Washington gik overraskende stille af“ 21/01/2009, 4/5.
- Information, „Problemerne hober sig op“ 19/01/2010, 1.
- Jyllands-Posten, „Tyrannens sidste rejse“ 19/03/2006, 1.
- Jyllands-Posten, „Rottekonger“ 28/04/2006, 2.
- Jyllands-Posten „Missionen fuldført“ 28/04/2006, 21.
- Kristeligt Dagblad, „Bush hjem til Texas“ 21/1/2009, 5.
- Politiken.dk, „Carter: Obama er offer for racisme“ 16/09/2009.
- Vejle Amts Folkeblad, „Milosevic, en snu og ekstremt kynisk nationalist“ 13/03/2006.

English Abstract

The Presidents of the Press – from Satan to Messiah History writing and journalism as a realm of possibilities

DORTE ANDERSEN AND HANNE JØRNRUP

In their self-conception, journalism and historical research are still caught by the belief that they describe the world as it is. Journalism reports from the present, whereas historical research tells us what happened in the past. This article questions the division of labour between the two disciplines by illustrating how the two inform each other and how they both fail to realise their intention of simply describing things as they were and are. Despite attempts at constructing neutral points of departure for their descriptions, the disciplines are loaded with opinions that influence current as well as future politics. By way of an analysis of media constructions of three presidents – Hussein, Milosevic and Obama – the article illustrates some of the problems involved when misconceiving the very foundation of one's own practice. The purpose is to open the possibility of critical reflection when writing history and this by better linking journalism with experiences from self-reflective historical research.